

СУБСТИТУЦІЙНО-ЛОГІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ЯК СУЧАСНА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Підвищення ефективності використання підприємством капіталу зумовлене зростанням його прибутковості, яка, в свою чергу, залежить від якості управління процесами споживання й відновлення наявних капітальних ресурсів. Співвідношення різних видів складових капіталу являє собою його структуру, а тому визначення найбільш прибуткових з них, які варто буде змінювати на користь зростання, є особливо важливим завданням з метою забезпечення гнучкості структури та адаптивності всієї економічної системи підприємства до мінливих умов ринкового середовища. Спрямування більшої частини активів на генерування дохідного потоку від певного напрямку, можливо відмінного від основної діяльності підприємства, складає одну з ключових засад субституційно-логістичної концепції управління капіталом.

Аналіз публікацій. Серед причин занепаду переважної більшості вітчизняних підприємств, які за часи СРСР займали лідируючі позиції за обсягами випуску продукції та фондооснащеності, можна пояснити цілою низкою об'єктивних факторів. Так, на думку фахівців Інституту економіки промисловості НАН України (м. Донецьк), основними внутрішніми чинниками "економічної хвороби" промисловості є, по-перше, генетично успадкована українською промисловістю від командно-адміністративної моделі господарювання орієнтація на переважно екстенсивний характер відтворення виробництва, і, по-друге, інноваційна несприятливість, інертність промислового комплексу [4]. Щодо шляхів оздоровлення носіїв виробничого зростання нашої держави роботи вітчизняних науковців містять доволі цікаві теоретичні концепції розвитку.

О. Терещенко при управлінні структурою капіталу українських підприємств пропонує встановлювати орієнтиром середньогалузеві значення показників структури капіталу в країнах з розвинутою економікою [5, с. 13]. Проте такий підхід не враховує специфічних умов української економіки, в яких діють вітчизняні підприємства.

О. Ареф'єва та Л. Сорокіна [1, с. 14, 58] пропонують здійснювати управління адаптацією підприємств до змін зовнішнього середовища з урахуванням принципу економічної пропорційності.

Заслуговують на увагу і економіко-математичні моделі регулювання виробничої діяльності підприємств у відповідь на коливання споживчого попиту, розроблені Н.Н. Лепою [3, с. 14].

Економічний механізм функціонування і розвитку виробничо-комерційних підприємств ретельно висвітлений Н. Брюховецькою [2].

Виклад основного матеріалу. Основною метою удосконалення управління бізнес-процесами, пов'язаними із використанням капіталу виробничо-комерційних підприємств, є стабільне підвищення ефективності господарської діяльності. Субституційно-логістична концепція управління ефективністю використання та відтворення капіталу, розроблена автором, передбачає постійні адаптивні трансформації структури капіталу підприємства у відповідь на об'єктивні зовнішні чинники, негативний вплив яких на підприємство виявляється, у першу чергу, скороченням виручки від реалізації.

Індикаторами виконання поставленої мети ефективного економічного зростання підприємства є зміни у співвідношеннях темпів зростання фактичних (обсяг капіталу за структурою та формою функціонування виробничих потужностей у фізичних та грошових одиницях, обсяг реалізації продукції, робіт, послуг, виконаних в результаті використання наявного капіталу) та оціночних показників діяльності підприємства (обсягів прибутку, частини власних коштів у загальному обсязі капіталу, розміру витрат на відтворення використовуваних ресурсів). Зіставлення відносних показників розвитку підприємства за поточний та попередній періоди складає основу тактичного та стратегічного планування подальшого перебігу господарських процесів, а втіленням субституційно-логістичного підходу в межах запропонованої концепції є коригування виробничо-господарських програм та видів діяльності в напрямку збільшення використання більш дохідної форми наявного капіталу.

З урахуванням наявного досвіду організації діяльності виробничо-комерційних підприємств за умов трансформації економіки до ринкової, здійснених наукових досліджень механізм запровадження субституційно-логістичної концепції управління капіталом можна систематизувати у вигляді схеми (рис. 1), а її принципи сформулювати наступним чином.

Цілеспрямованість – будь-які трансформації у структурі компонентів активів підприємства, напрямків, форм і видів діяльності передусім мають бути спрямовані на збільшення бюджету доходів підприємства протягом якомога тривалішого періоду.

Економічна ефективність – саме визначення поняття економічної ефективності передбачає перевищення дохідними грошовими потоками витратних, тобто будь-які трансформації структури капіталу підприємства неодмінно вимагають додаткових витрат, і головним фактором доцільності певних організаційно-економічних змін функціонування підприємства є перевищення майбутніх очікуваних доходів над поточними і майбутніми витратами.

Адаптивність і синхронність із змінами зовнішнього середовища – будь-які зміни зовнішнього середовища підприємства (скорочення попиту на продукцію внаслідок змін потреб споживачів або їхньої купівельної здатності, якісні поліпшення або цінові стратегії підприємств-конкурентів,

дія організаційно-правових або податкових важелів механізму державного регулювання, світові тенденції щодо підвищення інноваційності аналогічної продукції або зміни умов здійснення експортно-імпортних операцій (створення зовнішньоторговельних бар'єрів) є основними чинниками внутрішніх змін підприємства. При цьому динаміка внутрішніх перетворень має здійснюватися із мінімальним часовим лагом відставання від дії зовнішніх стимулів, адже критерієм доцільності адаптивних перетворень є відповідність трансформованої системи новим вимогам її оточення, які, в свою чергу, не мають статичний характер, а спричиняють необхідність подальших пристосувань мікроекономічних систем до змін екзогенних чинників. Тривалість часового періоду усвідомлення необхідності внутрішніх змін, розробки організаційного забезпечення модифікації перебігу господарсько-відтворювального циклу значно знижує ефективність запроваджуваних адаптивних заходів у зв'язку із збільшенням тривалості функціонування підприємства у старому неефективному за нових умов розпорядку та істотним скороченням періоду адаптованої господарської діяльності, у найгіршому випадку – аж до повної втрати актуальності здійснюваних перетворень.

Урахування ендогенних умов – втіленням підприємницького таланту як фактора виробництва є особлива здатність до такої організації діяльності, яка максимізує доходи від використання якомога більшої кількості активів (незалежно від джерела надходження та форми функціонування). Найважливішим і найістотнішим обмеженням підприємницького таланту (звичайно, для здійснення легальної діяльності) є чинне законодавство, спрямоване на обмеження або недопущення певних видів діяльності, оскільки тіньові схеми економічної діяльності щодо ефективності використання капіталу не є предметом даного дослідження. Таким чином, усі наявні у розпорядженні підприємства ресурси варто спрямовувати на активізацію бізнес-процесів, тобто збільшення надходження дохідних грошових потоків. Відповідно до даного принципу важливим є перегляд напрямків використання основних фондів у напрямку комерціалізації як виробничої, так і невиробничої, як активної, так і пасивної частини. Зокрема удосконалення організації використання виробничих і невиробничих площ дозволить збільшити доходи підприємства від іншої операційної діяльності такої, як надання приміщень в оренду. Об'єкти інфраструктури, що мають бути ліквідованими згідно із поглядами сучасних концепцій підвищення платоспроможності підприємства або ефективної реструктуризації суб'єктів господарювання, варто використовувати за їх основним призначенням, але на комерційній основі: відомчі поліклініки можуть надавати платні медичні послуги (діагностичні центри, стоматологічні, косметологічні кабінети, лабораторії), що дозволить у подальшому модернізувати і їх фонди, об'єкти соціально-культурного призначення можна використати для надання відповідних послуг з організації дозвілля не тільки працівників даного підприємства, але й широких верств населення із певною диференціацією в оплаті за послуги, аналогічним чином можна принаймні скоротити витрати

на утримання спортивних споруд, а за наявності гуртожитків уваги заслуговує питання створення на їх базі міні-готелів або організації співпраці з місцевими туристичними компаніями. Особливої уваги заслуговує комерціалізація основних фондів виробничої інфраструктури, які призначені для обслуговування виробничих процесів даного підприємства: адже аналогічні послуги з ремонту інвентарю, обладнання, виготовлення спеціального інструменту, запчастин можуть потребувати інші підприємства, що можуть не належати до будь-якої галузі і форми організації діяльності, зокрема дрібні підприємства, суб'єкти підприємницької діяльності, приватні особи. Особливо це стосується машинобудівних підприємств автомобілебудування, адже парк транспортних засобів наявний у значній кількості підприємств сфери обслуговування, торгівлі, харчування, будівельних компаній, а специфіка цих основних фондів вимагає постійного сервісного та ремонтного обслуговування, пов'язаного із необхідністю придбання специфічних деталей, агрегатів, вузлів, запчастин. Ретельне вивчення місцевих бізнес-структур на предмет пошуку споживачів продукції чи послуг, надання яких може бути забезпечене даним підприємством, є стратегічно важливим завданням в межах субституційно-логістичної концепції підвищення ефективності використання капіталу, зокрема втіленням принципу врахування ендогенних умов господарювання.

Прозорості та законності – цей принцип було опосередковано розглянуто в межах попереднього, проте варто наголосити, ефективному зростанню особистих доходів сприятиме і зростання національного доходу в масштабах цілої держави. Розширення тіньового сектора, навпаки, передбачає збагачення певних верств населення за рахунок зниження добробуту суспільства, однак, крім етичного аспекту, характерною ознакою діяльності тіньових структур є нетривалість їхнього існування через значну ризикованість напівлегальної діяльності. Прозорість здійснюваних фінансових операцій, по-перше, сприятиме зростанню довіри до підприємства з боку контрагентів, працівників, власників, кредиторів, тобто сприятиме певним чином формуванню корпоративної культури підприємства, підвищенню його ділової репутації, що врешті-решт може розглядатися як зростання нематеріальних активів і відіграватиме роль безкоштовної позитивної реклами – важливого чинника підвищення ділової активності, оборотності та решти оціночних параметрів, в тому числі й ринкової вартості господарюючого суб'єкта.

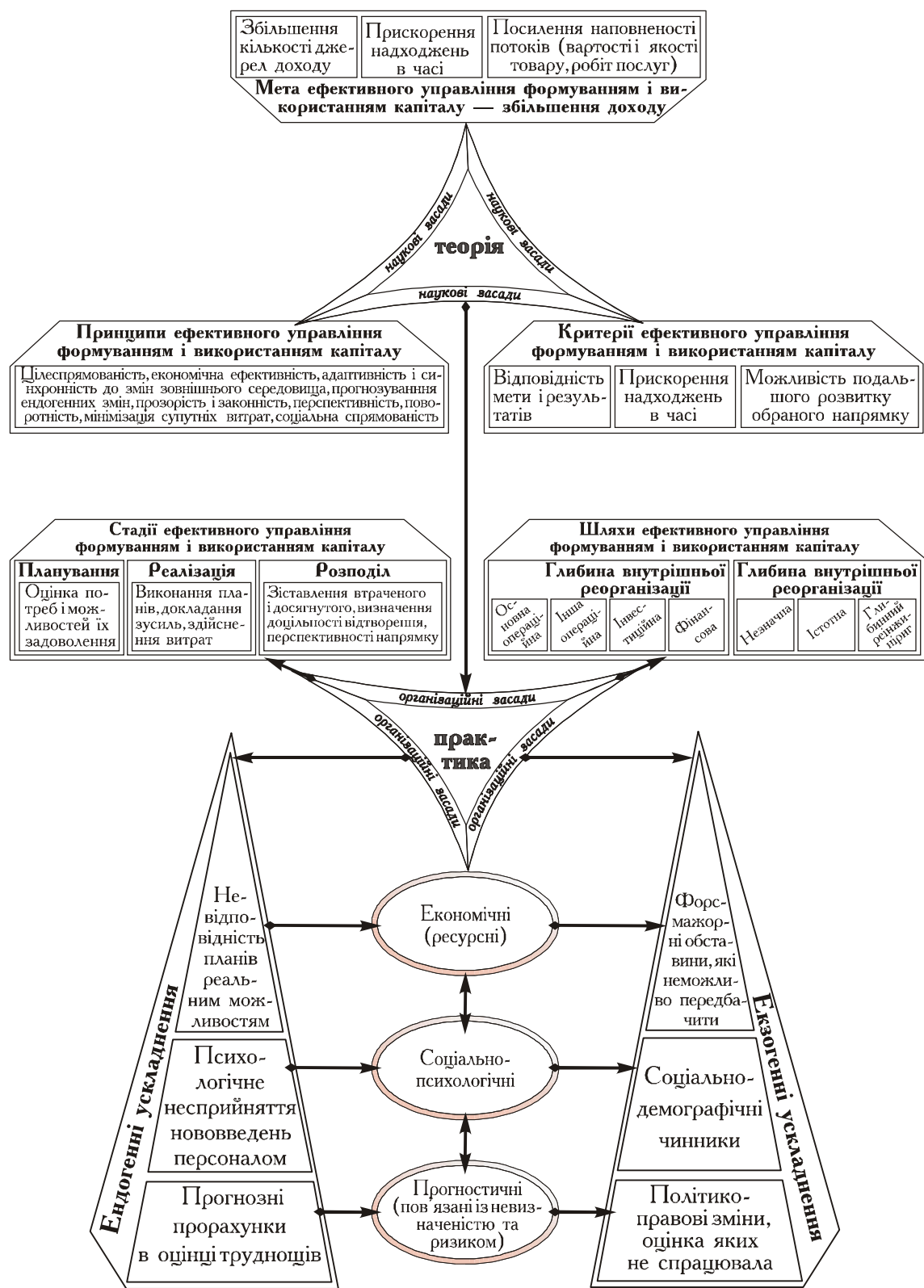
Перспективність – впровадження пріоритетних напрямків формування дохідних потоків пов'язано не лише з вимогами адаптивних трансформацій внутрішньої структури капіталу, але й прогнозуванням майбутніх змін ринкової ситуації, макроекономічної політики та мегаекономічних чинників світового ринку. Застосування даного принципу тісно пов'язане із вищезазначеним принципом скорочення часового лагу затримки адаптивних реакцій на зміни зовнішніх сигналів.

Поворотність – передбачає урахування можливих витрат при відмові від неефективних стратегій використання певних компонентів структури

капіталу до настання запланованого терміну їх завершення (дострокове розірвання договорів оренди, обслуговування, кредитування, поставки, вихід з інвестиційних проектів у разі неналежного виконання своїх обов'язків іншою стороною або при виникненні непередбачуваних обставин, які однак не можна охарактеризувати як форс-мажорні у традиційному розумінні цього терміна). Завдяки саме цьому принципові забезпечується гнучкість управління капіталом підприємства, що забезпечує його адаптацію до мінливих зовнішніх умов функціонування. Оскільки ефективність управління господарськими процесами забезпечується за рахунок моніторингу відповідності їхніх фактичних ознак планованим, контролю відхилень та причин, що їх спровокували, з метою подальшої корекції встановлених розбіжностей та запровадженню системи заходів випередження можливих розбіжностей між реальним перебігом діяльності підприємства та її прогнозною моделлю, принцип поворотності виявляється основним інструментом цілеспрямованого управлінського впливу на мікроекономічну систему підприємства. Дотримання даного принципу вимагає ретельного з'ясування всіх можливих ускладнень процесу експлуатації тих чи інших капітальних ресурсів, особливо тих, що пов'язані із зміною календарних термінів виплат і надходжень грошових коштів, прогнозування сценаріїв змін макроекономічної ситуації, що може вплинути на дохідність (рентабельність) планованих господарських операцій з тривалим терміном виконання і змін обсягів витрат на відтворення використовуваних активів (зокрема, необхідність підвищення заробітної плати, здійснення додаткових преміальних виплат та пов'язаних із ними нарахувань, виконання поточного ремонту приміщень чи обладнання, а також капітального ремонту зношених основних фондів по завершенні орендних чи лізингових угод). Особливої уваги виконання даного принципу вимагає і від юридичних служб підприємства, які несуть відповідальність за укладання господарських договорів, в тому числі й за змістовну частину розділів щодо обов'язків сторін та штрафних санкцій у разі порушення зобов'язань, припинення, продовження або розірвання укладених угод.

Мінімізація супутніх витрат пов'язана із пріоритетністю інтенсивних шляхів економічного зростання, оскільки залучення додаткового капіталу вимагає і здійснення додаткових витрат, пов'язаних із оплатою за їх використання, і досить часто відбувається на поворотній основі. Врахування даного принципу підвищення ефективності використовуваного капіталу вимагає пошуку шляхів максимізації віддачі від наявних ресурсів за рахунок скорочення терміну іммобілізації, завмирання активів, що виявляється у зростанні залишків товарно-матеріальних цінностей (сировини, незавершеного виробництва й готової продукції) на складах, збільшення термінів простою обладнання, зменшення віддачі з одиниці загальної та виробничої площі, непродуктивних витрат часу персоналу, скорочення тривалості робочого часу, зниження показників зарплатовіддачі та продуктивності праці.

Соціальна спрямованість концепції пов'язана, передусім, із тим, що основними замовниками, виконавцями, відповідальними та споживачами результатів експлуатації капіталу підприємств є люди. Рівень задоволення їх потреб, відповідності фактичних результатів очікуванім формує критеріальну систему оцінювання, яка закладається в основу моніторингу перебігу господарських процесів, корекції відхилень реальних показників від планованих. Остаточний висновок та оцінку здійсненим заходам роблять люди, які одночасно і самі є фактором виробництва, докладаючи певних зусиль, здійснюючи певний обсяг витрат праці для досягнення поставлених цілей – задоволення особистих потреб фізичного та духовного відновлення сил для здійснення подальшого виробничо-операційного циклу. Через постійне зростання власних запитів відбувається економічне розширення виробничо-господарської системи, в результаті якого стає можливим здійснення підвищених особистих потреб, тобто розширене відтворення людського ресурсу. Враховуючи специфіку особистих потреб, в тому числі й психологічних, навіть за ринкових умов ефективними залишаються не тільки матеріальні засоби стимулювання, але й інші. Значною мірою заохотити працівників підприємства до покращення трудових результатів може моральне стимулювання у вигляді кар'єрного зростання, проте ще більш дієвою системою підвищення ефективності використання людських ресурсів із певною економією матеріальних витрат підприємства (уникнення додаткових преміальних чи компенсаційних виплат) є застосування системи пільг у вигляді збільшення вільного часу, можливості використання соціальної структури підприємства на пільгових умовах (додаткове харчування, надання комерційних оздоровчих чи розважальних послуг на пільгових умовах – відвідування басейну, можливість участі у корпоративних вечірках, спілкування із VIP-персонами, особиста участь у рекламно-презентаційних фото- чи відеоматеріалах підприємства), скорочення окремих вирахувань із заробітку (за користування спецодягом, індивідуальними засобами захисту) та подібні заходи, спрямовані на покращення міжособистісних стосунків серед працівників, формування позитивного враження про керівництво та власників підприємства. Тобто принцип соціальної спрямованості для забезпечення підвищення ефективності від використання капіталу підприємства пов'язаний із зниженням конфліктності, напруженості колективу як передумови зниження негативного впливу “людського фактора”, що спричиняє найбільш небезпечний економічний ризик зниження прибутковості, стабільності, платоспроможності підприємства внаслідок фатальних прорахунків або ж помилок на всіх стадіях господарського циклу.

Рис. 1. Структурна декомпозиція субституційно-логістичного механізму підвищення ефективності формування і використання капіталу

Отже, підвищення ефективності формування та використання капіталу підприємств на засадах субституційно-логістичної концепції управління фінансовими потоками спрямоване на забезпечення кращої адаптації

підприємства до вимог динамічної ринкової економіки і має на меті забезпечення стабільного економічного розвитку та збільшення тривалості відповідної стадії життєвого циклу як конкретного господарюючого суб'єкта, так і зростання рентабельності на галузевому рівні в результаті запровадження даного підходу на вітчизняних виробничо-комерційних підприємствах, що створить передумови для майбутнього інноваційно-технологічного зростання національної економіки в цілому. Лише за умов дотримання даних принципів ефективність механізму формування й використання капіталу машинобудівного підприємства забезпечуватиметься як у коротко-, так і в середньостроковому періоді, незважаючи на значний динамізм і нестабільність зовнішнього середовища, в якому функціонують сучасні підприємства.

Список літератури

1. Ареф'єва О.В., Сорокіна Л.В. Концепція дослідження проблеми та перспектив пропорційного розвитку промислових підприємств. – К.: ГРОТ, 2004. – 68 с.
  2. Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм підприємства у ринковій економіці: методологія і практика. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1999. – 276 с.
  3. Лепа Н.Н. Модели оперативного регулирования производства в условиях изменения рыночного спроса // Економічна кібернетика. – 2005. – № 1-2(31-32). – С. 13-21.
  4. Промышленное производство в Украине: проблемы стабилизации и развития / Л.А. Збарзская, Л.С. Винарик, Е.В. Кулиш и др. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – 322 с.
  5. Терещенко О. Фінансування підприємств в Україні: актуальні проблеми і шляхи їх вирішення // Економіка України. – 2002. – № 1. – С. 10-16.
- Отримано 11.08.2006

Звершховський, І.В. Субституційно-логістична концепція управління капіталом як сучасна парадигма економічного зростання вітчизняних підприємств [Текст] / І.В. Звершховський // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. - Суми: УАБС НБУ, 2006. - Т. 17. - С. 329-337.